

Σ Υ Μ Μ Ι Κ Τ Α

Ο ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΙΩΣΗΦ ΤΟΥ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ

Εἰς τὸ πρόσφατον περὶ Ἰωσήφ Βρυεννίου βιβλίον τοῦ κ. Ν. Β. Τωμαδάκη ἀναδημοσιεύεται¹ γνωστὴ² ἐπιστολὴ τοῦ βιογραφουμένου βυζαντινοῦ λογίου πρὸς τὸν ἐν Κρήτῃ φίλον του «κύρ Γιαννούλη Δὲ Σπίγα», ἡ ὁποία, ἐνῶ ἐξετιμήθη δεόντως ὡς γλωσσικὸν μνημεῖον, δὲν ἐπεσημάνθη ὡς πηγὴ ἀσφαλῶν πληροφοριῶν περὶ τοῦ τόπου, ἐνθα συνήθως διέτριβεν ὁ Βρυέννιος κατὰ τὴν εἰκοσαετῆ παραμονὴν του εἰς τὴν Κρήτην. Ἐπειδὴ ὁ τόπος οὗτος, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸς (ἐξαιρουμένης βεβαίως τῆς πόλεως τοῦ Χάνδακος, ὅπου ἦτο φυσικὸν νὰ ἔρχεται ὁ Βρυέννιος), ὁ δὲ καθορισμὸς του δέν στερεῖται νομίζω σημασίας, θὰ προσπαθῆσω βάσει τῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς νὰ τὸν καθορίσω.

Ὁ Βρυέννιος μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἀπὸ τὴν Κρήτην (περὶ τὸ 1400) γράφει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν φίλον του Δὲ Σπίγα ἐκφράζων τὴν ἀνακούφισίν του, διότι ἀντὶ τῆς πτωχῆς καὶ ὑποδούλου νήσου βλέπει τώρα τὴν πλουσίαν καὶ ἐλευθέραν Βασιλεύουσαν, ἀντιπαραβάλλει δὲ τὰς καλλονὰς τῆς δευτέρας πρὸς τὴν τραχύτητα τῆς πρώτης: «... Ἀντὶ ἐρήμου βλέπω τὴν Πόλιν, ἀντὶ πετρῶν καὶ χαρᾶκίων πατῶ πορφύραις καὶ τάπησι, ἀντὶ προβάτων καὶ αἰγῶν βλέπω καμήλους καὶ βουβαλίδας· ἀντὶ τοῦ Λασηθίου τὸν Ὀλυμπον· ἀντὶ τῆς Κολοκύνθας ἐκεῖ πέρα καὶ τῆς Δύττου τὴν Ἀνατολὴν ὁμοῦ καὶ τὴν Δύσιν· ἀντὶ τοῦ λόγγου ἔχω τὸ παλάτιν· ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκεῖ ἄπάνω τὴν Ἀγίαν Σοφίαν· ἀντὶ τὸ Σμάριν ὁρῶ τὸ Ἴπποδρόμιον καὶ ἀντὶ τῆς Ἄτρας τὴν Περίβλεπτον· καὶ ἀντὶ τὰς Βουκολιές³ κατοικῶ ἔς τὰ Στουδίων...».

Τὴν ἀναγνώρισιν τῆς περιγραφομένης εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα περιοχῆς ὑποβοηθοῦν τὰ ὑπογραμμισθέντα τοπωνύμια. Ἀπὸ τὴν

¹) Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος καὶ ἡ Κρήτη κατὰ τὸ 1400, Ἀθήναι 1947, σ. 131-132 (κριτικὴν περὶ τούτου βλ. περαιτέρω εἰς τὸ παρὸν τεῦχος).

²) Βλ. Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Varia Graeca Sacra*, Πετρούπολις 1909, σ. 293-294.

³) Εἰς τὸ κείμενον: *Βουδολές*. Τῆς ἀδιανοήτου ταύτης λέξεως ὁ κ. Τωμαδάκης προτείνει τὴν διόρθωσιν εἰς: *Βουκολιές*. Ὅπως θὰ φανῆ κατωτέρω ἐκ τῶν πραγμάτων ἡ διόρθωσις εἶναι ἐπιτυχής.

μνείαν τοῦ ὀνόματος *Σμάρι*, τὸ ὁποῖον εἶναι χωρίον τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος κείμενον 6 περίπου χμ. ΒΔ τοῦ Καστελλίου, θὰ πρέπη νὰ ἀχθῶμεν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοπωνυμίων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου τούτου, ἢ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι οἷα περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Βρουεννίου: τραχεῖα καὶ ἔρημος⁴. Τοιαύτη εἶναι πράγματι ἡ περὶ τὸ Σμάρι περιοχὴ. Πρὸς Α τοῦ χωρίου τρία περίπου χμ. δεσπόζει ἡ ὑψηλὴ τοποθεσία (ἕψ. 591) Βουκολιῆς ἢ Βουκολίδια⁵. Εἰς τοὺς πρόποδας τῆς κυρίας κορυφῆς τῶν Βουκολιῶν σώζεται ὁ ναῖσκος τοῦ Προφήτη Ἡλία⁶, πέριξ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν τὰ εἰσώτια παλαιῶν κελλιῶν, εἰς τὸ ὑψηλότερον δὲ σημεῖον αὐτῆς σώζεται ὁ κατάγραφος ναῖσκος τοῦ Ἀφέντη Χριστοῦ⁷. Ἡ φράσις τῆς ἐπιστολῆς: «ἀντὶ τὰς Βουκολιῆς κατοικῶν εἰς τὰ Στουδίου» ὀρίζει ἀκριβέστερον τὸν τόπον διαμονῆς τοῦ Βρουεννίου. Ὁ τρόπος μάλιστα, καθ' ὃν οὗτος ἀντιπαραβάλλει τὴν Βουκολιῆς πρὸς τὴν Μονὴν Στουδίου, ἄγει εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ λ. Βουκολιῆς, ἂν δὲν ἦτο ὄνομα Μονῆς⁷, ἦτο περιοχὴ, ὅπου ὑπῆρχε τοιαύτη. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει ἡ ὑπαρξὶς παρὰ τὸν Προφήτην Ἡλίαν ἠρειπωμένων κελλιῶν καὶ, ἐντὸς αὐτοῦ, πηγῆς (ἀγιάσματος). Εἰς τὰ κελλία ταῦτα, ὁπόθεν δύναται κανεῖς νὰ βλέπη «τὸ Λασήθιον [=τὰ ὄρη τοῦ Λασιθίου], τὴν Κολοκύνθαν ἐκεῖ πέρα καὶ τὴν Λύττον»⁸ τὸν «Χριστὸν ἐκεῖ ἀπάνω» καὶ

⁴) Τὸ Σμάρι, ἄλλως, δὲν εἶναι ἀρχαιολογικῶς ἀδιάφορος χώρος· βλ. Spratt, I, 92.—B.S.A. XXXIII, 82.—G. Gerola, Elenco topografico delle chiese affrescate di Creta, ὅπου σημειοῦται ἡ ὑπαρξὶς τριῶν καταγράφων ναίσκων περὶ τὸ Σμάρι. Ἡ ἐντοπία παράδοσις ὁμιλεῖ περὶ τάφων παλαιῶν ἀνευρεθέντων καὶ συληθέντων ὑπὸ ιδιωτῶν, αὕτη δὲ μαζὶ μὲ τὰ σωζόμενα τῆδε κακεῖσε ἀρχαῖα καὶ παλαιὰ λείψανα ἐπιβάλλουν προσεκτικωτέραν μελέτην καὶ ἐξερεύνησιν τῆς περιοχῆς.

⁵) Πρβλ. ἀνωτέρω σημ. 3. Τὰς περὶ Σμάρι τοπογραφικὰς καὶ ἄλλας πληροφορίες συνέλεξα παρὰ ἐντοπίων, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τὸν κ. Μιχ. Γ. Τζανᾶκην, ἔμπορον, θερμὸν φίλον τῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης.

⁶) Βλ. G. Gerola, ἔνθ' ἀν. 191.

⁷) Ἡ λ. Βουκολιῆς ὡς ὄνομα Μονῆς δὲν θὰ ἦτο παράδοξος. Εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Μυλοποτάμου ὑπάρχει ἡ Μονὴ Βόσακος (βλ. Ν. Ι. Παπαδάκη, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, σ. 91). Ἡ λ. Βόσακος ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν μὲ τὴν λ. Βουκολιῆς, εἴαν, ὡς νομίζω, εἶναι δωρικός τύπος ἐπιζῶν, σύνθετος ἐκ τῆς λ. β ο ὦ ς καὶ σ α κ ὸ ς [= σηκός, μάντρα], ὁπότε γραπτέον: Β ὠ σ α κ ο ς. Ἡ λ. μάλιστα Β ὀ σ η κ ο ς μαρτυρεῖται ὡς τοπωνύμιον, ἀνάλογον δὲ εἶναι καὶ τὸ Β ὠ κ α ρ ο ς, ὄνομα ποταμοῦ (ταῦτα βλ. παρὰ Pape, Wörterb. d. griech. Eigennamen). Σύνηθες, ἄλλωστε, ἐν Κρήτῃ τὸ τοπωνύμιον Βουκολιῆς καὶ ἐπὶ χωρίων (βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, ἔνθ' ἀν.).

⁸) Βλ. τὸν τελευταῖον Χάρτην τῆς Κρήτης τοῦ Ἀγγλ. Ἐπιτελείου (ἐνθα σημειοῦται Κ ο λ ὸ κ υ θ ο ς ἀντὶ Κ ο λ ο κ ὺ ν θ α, ὅπερ βεβαίως εἶναι λόγιος μεταπλασμός τοῦ πρώτου).

τὸν μικρὸν κάμπον τοῦ χωρίου Σμάρι, διέτριψεν πιθανώτατα ὁ Βρυνένιος καὶ τὴν περὶ ταῦτα περιοχὴν ἀντιπαραβάλλει — μὲ πολλὴν ὁμολογουμένως ἀγνωμοσύνην — πρὸς τὸν τόπον τῆς ἐν Κων/λει διαμονῆς του.

Τὴν ὑπαρξιν Μονῆς εἰς τὸν χῶρον τῶν Βουκολιῶν δὲν ἀναφέρει γραπτὴ παράδοσις, ἀλλὰ τοῦτο βεβαίως δὲν ἀρκεῖ νὰ τὴν διαψεύσῃ, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν τὰ παρὰ τὸν Προφήτην Ἡλίαν ἀδιάψευστα ἴχνη τῶν παλαιῶν κελλίων. Ἐλλωστε νοτίως τῆς κορυφῆς τῶν Βουκολιῶν εἰς ἀπότομον κατωφέρειαν καὶ εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρου ἀπ' αὐτῆς ὑπάρχει σήμερον ἡ Μονὴ Καλέργη⁹, κτισθεῖσα πρὸ μιᾶς περιῖπου ἑκατονταετίας, ἡ ὁποία πιστοποιεῖ τὸ κατάλληλον τῆς περιοχῆς διὰ τὴν ἴδρυσιν Μονῆς, ἂν ὄχι καὶ τὴν ἐπιβίωσιν, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἰδρύσεώς της, παραδόσεως περὶ προϋπάρξεως Μονῆς εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν.

Ἐὰν τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα στηρίζουν ἐπαρκῶς, ὅπως νομίζω, τὴν γνώμην ὅτι οἱ Βουκολιῆς τῆς περιοχῆς Σμάρι εἶναι ἡ περιοχὴ, τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ Βρυνένιος εἰς τὴν πρὸς τὸν Δὲ Σπίγαν ἐπιστολὴν του, τότε τὰ ἠρειπωμένα ἐκεῖνα κελλία τοῦ Προφήτη Ἡλία ἀποκοῦν μνημειακὴν ἀξίαν, διότι ἐπὶ τόσα ἔτη ἦσαν τὸ — ἔστω καὶ ὄχι προσφιλὲς — ἐνδιαίτημα ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πλέον ἐνδιαφέροντας λογίους τῆς τελευταίας βυζαντινῆς περιόδου, ὁ ὁποῖος καὶ διὰ τὸ γένος σθεναρῶς ἐπάλαισε καὶ μετὰ τῆς Κρήτης στενῶς συνεδέθη.

M. Γ. ΠΑΡΛΑΜΑΣ

Συμπλήρωσις εἰς τὸ Ἡμερολόγιον Κ. Κοζύρη. — Ἐκ τῆς σελίδος τοῦ κώδικος (T.A.H. 253) 186 παρελείφθη ἐκ παραδρομῆς ἢ φράσις: «1841, Ἰανουαρίου 7. Ἐκοιμήθη ὁ Χ(ατζῆ) Νικολῆς, τοῦ [N]τελῆ-Βασίλη ὁ πατέρας». Ἡ φράσις αὕτη νὰ ἐνταχθῇ μεταξὺ τῶν στίχων 32 καὶ 33 τῆς σελίδος 600 τοῦ II τεύχους τοῦ Α' τόμου τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν». Ὁ ἀναφερόμενος ἐν αὐτῇ Χατζῆ Νικολῆς εἶναι πρόγονος τοῦ γνωστοῦ ἐξ Ἡρακλείου διηγηματογράφου κ. Γιάννη Δεληβασίλη.

M. Γ. Π.

SUR QUELQUES GROUPES INCOMPLETS DE HAGHIA TRIADA

J' indique ici quelques groupes incomplets ou peu clairement lisibles des tablettes de H a g h i a T r i a d a dans lesquels je crois qu' on peut reconnaître des groupes déjà connus dans d' autres textes linéaires minoens de la même localité; la numérotation des inscriptions est celle de l' édition de G. P u g l i e s e C a r r a t e l l i, Le iscrizioni preelleniche di H. Triada, Rome 1945, et

⁹) Βλ. Ν. Ι. Παπαδάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 93.